

OILAVIY HUQUQ OILA TUSHUNCHASI

Narziyeva Sevinch Dilshod qizi

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Anotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalari bilan oilaning muhofaza ostiga olinganligini ilmiy asoslash hamda oilaning davlat va jamiyat muhofazasida bo'lish huquqini ilmiy-nazariy asoslar bilan ochib berishi bo'yicha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, davlat, oila, huquq, deklaratsiya, tashkilotlar, nikoh, jamiyat, hujayra, jins, munosabat, muhofaza, tizim, shaxs, majburiyat, tarbiya, prinsiplar, modda.

Oila tushunchasi

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasi 1994 yildan boshlab, har yili 15 may kunini Xalqaro Oila kuni sifatida nishonlashga qaror qildi. 1993 yildan buyon Venada, Qohirada, Kopengagenda va Pekinda hamda qator boshqa Xalqaro anjumanlar kun tartibiga oila masalasi ataylab kiritilishida ham ma'no bor.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 1948 yil 10 dekabrda qabul qilingan «Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi»ning 16-moddasida shunday deyiladi: «1. Balog'atga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati va diniga qarab biror bir heklashsiz nikohdan o'tish va oila qurish huquqiga egadirlar. Ular nikohdan o'tayotganda ham, nikohda bo'lgan vaqtda ham va nikoh bekor qilinayotganida ham bir xil huquqlardan foydalanadilar.

2. Nikoh, nikohdan o'tayotgan ikkala tomonning xohishi va batamom roziligi bilangina tuzilishi mumkin.

3. Oila jamiyatning tabiiy va asosiy xujayrasidir va u jamiyat, davlat tomonidan muhofaza etilish huquqiga egadir». Inson huquqlari to'g'risida xalqaro bill. –T.: Adolat, 1992, 14-bet.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida ta'kidlangan quyidagi so'zlar nihoyatda ramziy va teran ma'nodadir: «Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega». Jamiyat va davlatning oila xususidagi g'amxo'rliqi avvalambor, davlat yuritayotgan kuchli ijtimoiy siyosatda namoyon bo'lmoqda. Davlat rahbarligida amalga oshirilayotgan iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy islohiy chora-tadbirlarning bosh maqsadi inson, oila manfaatlarini qanoatlantirishdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.Karimov tashabbusi bilan 1997 yil - «Inson manfaatlarini yili», 1998 yil - «Oila yili», 1999 yil - «Ayollar yili», 2000 yil -

«Sogʻlom avlod yili», 2001 yil - «Ona va bolalar yili», 2002 yil - «Qariyalarni qadrlash yili», shuningdek boshqa bir qator yillar bevosita oila bilan bogʻliq holda eʻlon qilindi. Hukumat tomonidan har yili tegishli Davlat dasturlari qabul qilinib, sobitqadamlik bilan amalga oshirilib kelinmoqda.

Oilaning asosiy vazifalari

Oila erkak va ayolning nikohdan oʻtib, bir yostiqa bosh qoʻygan kundan boshlanadi. Uning eng muhim vazifasi naslni davom ettirish, shuningdek otabobolarining eng yaxshi anʻana va udumlarini davom ettirish, turmushni mustahkamlashdan iboratdir.

Oila jamiyatning boshlangʻich hujayrasini tashkil etib, unda aholini koʻpayishi va yosh avlodni tarbiyalash vazifalari bajariladi. Uning muhim ijtimoiy vazifalari quyidagilardan iborat: Birinchidan, u jamiyatning demokratik hujayrasini tashkil etib odamlar shu muqaddas koshonada tugʻilib oʻsib jamiyat tarkibini tashkil etadi. Ikkinchidan, oila muhim boʻgʻin boʻlib unda biz mehnat jarayonida sarf qilgan kuchlarimizni tiklaymiz. Uchinchidan, oila muhim tarbiya oʻchogʻi. Va oxiri toʻrtinchidan, nodir ruhiy muhitdir.

Olimlarning fikricha, odamlar hayotining birdan-bir toʻgʻri yoʻli oilaviy hayot ekan.

Yolgʻiz boʻlib yashash har xil palakatlarga va fojialarga olib kelar ekan.

Oila jamiyat va davlat muhofazasida

a) oila jamiyat himoyasida.

Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasini tashkil etadi. Jamiyat katta-kichik

oilalardan iborat. Bu oilalar qanchalik mustahkam boʻlsa, jamiyat ham shunchalik mustaham boʻladi.

Biz qurayotgan adolatli fuqarolik jamiyatida oila oʻziga xos ijtimoiy birlashmani

tashkil etadi. Oilaning bu xususiyati birinchi galda uning jamiyat manfaatlari bilan bogʻliqligida hamda ijtimoiy vazifalarda ifodalangan. Mamlakatda har bir oila va har insonning turmush farovonligini, fuqarolar totuvligini ustahkamlashga qaratilgan dasturiy maqsadlarga asoslanib ish olib borilmoqda.

B) oila davlat muhofazasida. Davlat tomonidan oilaga kun sayin gʻamxoʻrlik qilish, unga har taraflama moddiy yordam berish insonparvar demokratik huquqiy davlatning muhim vazifalaridan biridir. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 65-moddasini 2-qismi va Oila kodeksini 4-moddasini 1-qismiga binoan Oila, onalik, otalik va bolalik davlat himoyasida. Mamlakatimizda oilani davlat muhofazasida boʻlishini Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Oila, onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza qilish majmui kotibiyati olib boradi.

O'tgan vaqt davomida respublikamizda ayollar va o'sib kelayotgan yosh avlod sog'lig'ini mustahkamlashga yo'naltirilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishi

natijasida sog'lom oilani shakllantirish, tug'ish yoshidagi ayollarni sog'lomlashtirish ishlari o'zining ijobiy samarasini berdi. Oila huquqi tushunchasi, tamoyillari va tizimi. Oila huquqi tushunchasi Bobning maqsadi: talabalarda oila huquqi haqida tasavvurga ega bo'lishni hosil qilishdan iboratdir.

Mazkur bobda: oila huquqining tushunchasi, tamoyillari va tizimi, oila huquqining boshqa huquq sohalari bilan o'zaro aloqadorligi va farqlovchi jihatlari kabi masalalar atroflicha ochib beriladi. Oila jamiyatning tabiiy va asosiy xujayrasidir. U qancha mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shuncha ustahkam va tez rivojlanadi. Jamiyatimiz asosi oila moddiy va ijtimoiy jihatdan mustahkamlanmoqda.

Oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar ahloq-odob va huquqiy qoidalar bilan tartibga solinadi.

Oila huquqi- huquqning mustaqil sohasi bo'lib, nikoh, qon-qarindoshlik, bolalarning nasl-nasabini belgilash, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni joylashtirish shakllaridan kelib chiqadigan munosabatlarni huquqiy tartibga soladi. Oila huquqining predmeti bo'lib, oila a'zolari o'rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlar hisoblanadi. Shaxsiy munosabatlarga, er-xotinning familiyasi, bolalar tarbiyasi, oila turmushi masalalarini hal qilishi, mashg'ulot turi, kasb va turar-joy tanlash huquqlari kiradi. Mulkiy munosabatlarga esa, er va xotinning nikoh davomida orttirgan umumiy mulklari, shuningdek nikoh qayd etilgunga qadar, bo'lajak er-xotinning umumiy mablag'lari hisobiga olingan mol-mulklari, agar qonun yoki nikoh shartnomasida boshqacha holat ko'rsatilmagan bo'lsa, ularning birgalikdagi umumiy mulki hisoblanadi.

Oila huquqining tamoyillari (prinsiplari)

Oila huquqi mohiyatini ochib berishda faqat uning tushunchasi, predmetini o'ziga

xos xususiyati va shu bilan birga uning eng muhim tamoyillarini ham inobatga olish lozim, chunki uning tamoyillari bu huquq sohasining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Oila huquqi tamoyillari deganda, ushbu huquq sohasining mohiyatini aniqlab beradigan hamda huquqiy mustahkamlanganligi sababli umumijburiy ahamiyatga ega bo'lgan asosiy negiz, rahbariy qoidalar tushuniladi. Oila huquqi tamoyillarini hisobga olmasdan uning normalarini to'g'ri sharhlab va qo'llab bo'lmaydi. Oila huquqi tamoyillari nafaqat huquqni qo'llash amaliyoti uchun, balki shu bilan birga amaldagi oila qonunchiligining mohiyatini anglash hamda uning keyingi takomillashtirilishi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Oila huquqining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1) Oilani jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqi. Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 63-modda)

A) Oila davlat himoyasida.

Oila davlat himoyasida deyilganda avvalo vujudga kelgan oilalarni saqlab qolish va

ularni mustahkamlashga qaratilgan davlat tomonidan ko'rilgan tadbir choralarni

tushuniladi.

B) Oila jamiyat muhofazasida.

Jamiyat tomonidan oila muhofaza qilinadi deyilganda, mamlakatda mavjud bo'lgan jamiyatlarning va jamg'armalar tomonidan nodavlat notijorat tashkilotlarni oilaga ham moddiy, ham ma'naviy yordam berishlari tushuniladi. Bu qoida mustaqil Respublikaning Konstitutsiyasida belgilangan yangi qoidadir.

Mamlakatimizda jamoat tashkilotlari har xil jamg'armalar hisobidan oilani mustahkamlash, bolalar manfaatini himoya qilish uchun turli moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatib kelmoqda.

2) Barcha fuqarolar – jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi,

shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar qonun oldida tengligi. Oila huquqida barcha fuqarolar millati, irqidan qat'iy nazar teng ekanligi ifodalangan «...barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar» (O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, 18- modda). Bu xalqlar do'stligidan kelib chiqadigan o'zgarish qoida bo'lib oila huquqida o'z ifodasini topib odamlarni har xil millatga tegishli ekanligi yoki irqiga mansubligi oilaviy munosabatlarda hech qanday ahamiyatga ega emasligini anglatadi. Nikoh tuzish uchun fuqarolarni har xil millatga, dinga e'tiqod etishligi to'siq bo'lolmaydi.

3) Hamma oilaviy munosabatlarda ayol bilan erkak teng huquqlidirlar. Amaldagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasiga binoan, xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar. Bu tamoyil konstitutsion qoidaga aylandi.

Jamiyatda ayol bilan erkakning teng huquqliligi mamlakatimizda erishilgan jinsidan

qat'iy nazar fuqarolarni siyosiy tengligiga asoslanadi Oila huquqi tizimi Ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soluvchi oila huquqi qoidalari betartib joylashtirilmasdan, ma'lum tizimga keltirilgan.

Oila huquqi – bu oila huquqi tuzilishi, uning muayyan ketma-ketlikdagi alohida institutlari va me'yorlari tarkibidir. Oila huquqi tizimi ob'ektiv ravishda tuzilib, oila

huquqi predmetiga kiradigan ijtimoiy munosabatlarni o'ziga xosligini aks ettiradi, hamda o'zaro bog'langan oilaviy-huquqiy institutlarning birligi va farqlanishida namoyon bo'ladi. Huquqiy institut deganda turdosh va o'zaro bog'liq ijtimoiy munosabatlar guruhlarini kompleks tartibga solinishini ta'minlovchi alohidalashgan huquqiy me'yorlar yig'indisi tushuniladi. Huquqiy institutlarga mazmun jihatdan

turdoshlilik, tartibga solinishi bo'yicha komplekslilik, shuningdek huquqiy alohidalilik xosdir. Oila huquqi tizimi o'z ichiga umumiy va maxsus qismlarni oladi.

Umumiy qism oila huquqining maxsus qismidagi barcha institutlar uchun ahamiyatga ega bo'lgan me'yorlardan iborat, jumladan oila huquqining asosiy qoidalari va vazifalari, oila huquqi tomonidan tartibga solinadigan munosabatlar doirasi va ushbu munosabatlar sub'ektlari va ob'ektlari, oila huquqi manbalari; oilaviy munosabatlarga nisbatan fuqarolik qonun hujjatlarining qo'llanilishi, shuningdek oila to'g'risidagi va fuqarolik qonun hujjatlarining o'xshashlik bo'yicha

qo'llanilishi; oilaviy munosabatlarda mahalliy urf-odat va an'analarning qo'llanilishi (masalan, Oila kodeksi 1-9-moddalar).

Umumiy qismga oilaviy huquqlarni amalga oshirish va oilaviy majburiyatlarni bajarish shartlarini, oilaviy huquqlarni himoya qilish tartibi va muddatlarini o'rnatuvchi me'yorlar kiradi (masalan, Oila kodeksi 10-11-moddalar).

Maxsus qism bir necha institutlardan tashkil topgan bo'lib, bu institutlarning har biri

ijtimoiy munosabatlarning muayyan turini tartibga soladi. Ular quyidagilardan iborat:

- nikoh (nikoh tuzish shartlari va tartibi, nikohning tugatilishi, nikohning haqiqiy

emasligi);

- er va xotinning huquq va majburiyatlari (er va xotinning shaxsiy huquq va majburiyatlari, er-xotin mulkining qonuniy tartibi, er va xotin mol-mulkining shartnomaviy tartibi, er va xotinning majburiyatlar bo'yicha javobgarligi);

- ota-ona hamda bolalarning huquq va majburiyatlari (bolaning nasl-nasabini belgilash, voyaga yetmagan bolalarning huquqlari, ota-onalarning huquq va majburiyatlari);

- oila a'zolarining aliment majburiyatlari (ota-ona hamda bolalarning aliment huquq va majburiyatlari, qarindoshlar va boshqa shaxslarning aliment majburiyatlari, aliment to'lash to'g'risidagi kelishuv, aliment to'lash va undirish tartibi);

- ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni tarbiyalash shakllari (ota-ona

qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni aniqlash va joylashtirish, bolalarni farzandlikka olish, vasiylik va homiylik, bolalarni oilaga tarbiyaga olish (patronat);

- oila qonunchiligini chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi

oilaviy munosabatlarga nisbatan qo'llash.